

דוגמה נוספת של האות הנדירה הזאת מצוייה בחותמת לפטאס משומרון, שהמחבר עומד לפרסמה בקרוב (18). על החותמת של אדוניפלס שהיא המאוחרת בכלן (מן המאה הז' לפני ספה"נ) הטי"ת היא סגלגלה וקו יחיד חוצה אותה; ואילו שתי החותמות האחרות המתייחסות למאה הח' מראות את צורת הטי"ת הקדומה, כלומר עיגול המחולק בשני קווים החוצים זה את זה. נראה לי שיש לקבוע את תאריך החותמת הנדונה בזה למאה הח' לפני ספה"נ.

(18) ר' QDAP XII.

שתי חותמות מואביות

מאת א. ריפנברג

מואב וישראל לא בלבד שהיו קרובים קרבת גזע, אלא שחיו באותה סביבה תרבותית עצמה. השפה והכתב היו משותפים למעשה. למרות ההבדל העקרוני בדת מראים המחשבה הדתית ובטוייה דמיון ניכר בעיקרים רבים. למשל למוש האליל הלאומי המובהק של בני מואב הוקמו בתקופה מסויימת במות בסביבות ירושלים; ונראה שהיה מקובל גם על בני עמון.

אין זה פלא איפוא שגם בכלי שימוש יומיומיים, כגון החותמות, אפשר למצוא דמיון מסויים.

חותמת מס' א'.

החותמת (ר' לוח ב', ציור 3) לבנבנה, סגלגלה (סקרבואידית) ועשויה גיזרית (Geyserite)¹; ארכה 22 מ"מ ועביה 11 מ"מ. בחותמת אין נקב כדי להשחילה. אומרים שהחותמת נמצאה בקרבת עלי שבלבנון.

הכתובת היא:

לכמשעם

כמשאל

הספר

כבר ידועים שמות פרטיים שונים המורכבים בשמו של כמוש (כמשיחי²), כמשצדק², (כמשפלט³ כמשנדב⁴). השם כמשעם בנוי על-דרך אליעם, רחבעם וכו'. השם כמשאל גם הוא אינו דורש הסברה נוספת.

(1) תודתי נתונה לד"ר בן-תור מן המחלקה הגיאולוגית של האוניברסיטה העברית על ההגדרה הזאת.

(2) ר' M. Lidzbarski, *Altsemitische Texte* I, 1907, S. 9.

(3) ר' N. Giron, *Textes araméens d'Égypte*, 1930, p. 30. על השמות הללו יש

להוסיף את השם כמשאש בחותמת שהראה לי מר הררי מתל-אביב.

(4) ר' L. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia* II, p. 119, No. 239.

יש לציין כי מקובל להשלים את שם אביו של מישע, הנזכר בשורה האחרונה שבמצבת מישע⁵, לכמש-גד או כמש-חן (שתי האותיות חסרות בכתובת). בחותמת שלנו ניתנות שתי אפשרויות נוספות של השלמה. החותמת מוסרת את משלח-ידו או יותר נכון את תארו של בעליה: סופר. אותו התואר ידוע מחותמת עברית⁶ וארמית⁷. פקידים ממשלתיים, מזכירי המדינה⁸, המוכתרים בתואר סופר ידועים גם במקרא⁹. צורת השמות הפרטיים והתואר שעל החותמת שלנו שניהם מראים על דמיון שבין מנהגי ישראל ומואב שצויינו לעיל. העובדה כי גם האב וגם הבן נקראים בשמות מורכבים בשמו של כמוש נותנת רשות להניח כי קרוב לוודאי שבעל החותמת היה בן מואב. הכתב חקוק יפה ומראה דמיון רב לכתובת מישע ולחרסי שומרון. משום כך יש יסוד לייחס את החותמת הזאת למאה ה' או הח' לפני ספה"נ.

חותמת מס' ב'.

החותמת הזאת (ר' לוח ב', ציור 4) נרכשה בדמשק. צורתה נדירה, ולחידת של כפתור נקוב. היא עשויה אכטיס (agate) אדמדם. ארכה 14 מ"מ וקטרה 9 מ"מ על ראש הכפתור, ו-13 מ"מ על-פני שטחה של החותמת.

הכתובת שעל-פניה היא:

למשעא

השם משע ידוע מן המקרא בצורת מישע (מלך מואב), ואילו במצבת מישע הוא כתוב בצורת משע. קרוב לוודאי שהצורה משעא בחותמת שלנו היא צורת קיצור של השם מישע המורכב עם יסוד תיאופורי, כמו השם ישעא המצוי בחותמת שנמצאה בבירות¹⁰.

אף-על-פי שהשם משע הוא מואבי טיפוסי, ייתכן שבעל החותמת לא היה דווקא איש מואב.

בחלק התחתון של החותמת חקוק עץ-חיים מסוגנן ומשני עבריו שתי ציפרים. המוטיב הזה כבר נמצא על כלי-חרס אשר נתגלו בתענך ובגזר¹¹, ומראה שוב את הרקע התרבותי המשותף לעמים השמיים השונים שבכנען. בגלל צורתה המזוהה של החותמת וצורתה הפתוחה של האות עי"ן אפשר לייחס אותה על-דרך ההשערה לתקופה מאוחרת באופן יחסי, כלומר למאה ה' לפני ספה"נ.

5 ר' 5 R. Dussaud, *Les monuments palestiniens et judaïques*, 1912, p. 5

6 ר' 235 D. Diringer, *Le Iscrizioni Antico-Ebraiche Palestinesi*, 1934, p. 235

7 ר' 9 M. A. Levy, *Siegel und Gemmen*, S. 9

8 ר' 397 R. de Vaux, *RB* 48 (1939), p. 397

9 ר' שמו"ב ח', י"ז; כ', כ"ה; מלכ"א ד', ג'.

10 ר' 242 D. Diringer, *loc. cit.*, p. 242

11 ר' 238 I. Benzinger, *Hebr. Archaeologie*, 1927, S. 238 — המחבר מודה לחבריו

ש. ייבין וב. מייולר על הערותיהם בעלות הערך.